

Біографічна, автобіографічна, психолінгвістична реконструкція особистості письменника в портретно-біографічній галузі

М. Ю. Воронова

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут журналістики, Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: malvinavoronova@gmail.com

Paper received 31.01.20; Accepted for publication 16.02.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2020-223VIII37-21>

Анотація. Ця стаття є структурною частиною великого дослідження, присвяченого проблемам реконструкції особистості, можливостям збереження різноманітної інформації про особистість та способам її декодування. Йдеться про компаративний аналіз біографічних, автобіографічних, мемуарних джерел, а також про аналіз мови художнього тексту як унікального носія свідомості письменника. Наукова стаття містить опис локального авторського експерименту, пов'язаного з кількісно-лексичним аналізом художнього тексту з метою виявлення емоційного стану письменника в окреслений біографічний період.

Ключові слова: реконструкція особистості, портретно-біографічна діяльність, художній текст.

Вступ. Ця наукова розвідка є послідовним продовженням авторських досліджень портретно-біографічної галузі, теорії та практики документального портретування, а також відкриває цикл авторських статей, присвячених збереженню пам'яті людства про окремих особистостей та їх інформаційно-біографічну, портретну реконструкцію. У цьому конкретному дослідженні йдеться про реконструкцію особистості письменника шляхом експериментального дослідження художнього тексту – як унікального інформаційного джерела – у поєднанні з компаративним аналізом біографічних, мемуарних фактів тощо. Його актуальність має універсальний характер, тому що питання відтворення достовірного образу людини в ході історії людства становить позачасовий інтерес. Новітнім же є авторський погляд на можливість комплексної – біографічної, автобіографічної, психолінгвістичної – реконструкції особистості письменника, можливості пошуку більш повної та різнобічної інформації про нього на основі розшифрування тих елементів його свідомості, що закодовані в його творчості, різними, зокрема експериментальними шляхами.

Короткий огляд публікацій за темою. З огляду на те, що портретно-біографічна галузь у науковому дискурсі не вивчається комплексно (і, як правило, назагал йдеться про локальні роботи, присвячені окремим особистостям чи окремим проблемам портретування), ця наукова розвідка спирається на попередні авторські наукові пошуки (та їхню апробацію), а також на існуючі в історії науки спроби в цьому напрямку. Як відомо, в Східній Європі темою портрета в мистецтві займалася радянська дослідниця М. Андронікова [1; 2], погляди якої враховано під час попередньої розробки теми та екстрапольовано на власне емпіричне поле. У цьому ж конкретному дослідженні авторська позиція спирається на попередні індивідуальні наукові розвідки, що мають систематичний і послідовний характер, а також містять наукову логіку освоєння портретно-біографічної галузі: «Теорія та практика публіцистичного портрета. Монографія», «Критико-біографічний літературний портрет: публіцистична концепція жанру», «Особистість у публіцистичному портреті: пізнання й вираження в слові», «Пластичність та аналітичність центрального образу в літературному портреті», «Феноменологічний зміст публіцистичного портрета» [11; 8; 9; 10; 12].

Мета. Метою цього дослідження є відтворення й окреслення різноманітних можливостей пізнання людини задля ефективного її портретування, включаючи експериментальні психолінгвістичні методики (одна з яких і використовується в ході роботи). Були встановлені відповідні до мети завдання: 1) узагальнити проблематику вивчення біографічного, мемуарного, автобіографічного матеріалу в процесі портретування; 2) визначити найбільш ефективні шляхи дослідження життя і характеру людини; 3) вивчити існуючі погляди на особистість автора; 4) визначити можливості декодування елементів свідомості особистості за художнім текстом із подальшими біографічними та психологічними інтерпретаціями.

Матеріали і методи. У ході дослідження застосовувалися методи, необхідні для забезпечення найбільш точного виконання встановлених завдань: метод узагальнення (для узагальнення наукових поглядів щодо окресленої проблематики); компаративний аналіз (порівнювалися погляди на особистість автора та методики відтворення особистості); лексичний (кількісний) аналіз застосовувався щодо художніх текстів; біографічний аналіз застосовувався щодо біографій відомих особистостей; психологічний аналіз застосовувався в процесі формулювання гіпотез щодо поведінкових мотивів людини в тій чи іншій життєвій ситуації.

Як уже було зазначено, це дослідження спирається на попередні наукові розвідки автора, а також на його дванадцятирічний практичний досвід роботи в жанрі публіцистичного портрета. Саме практика, що встановлює робочі завдання, ставить основоположне питання щодо методів і засобів, якими портретист здійснює реконструкцію особистості. Емпіричними матеріалами дослідження були автобіографії, біографії відомих письменників, спогади про них; йдеться про Л. Українку, М. Коцюбинського, М. Булгакова, а також їхні художні тексти. У своїх узагальненнях автор спирається на власну практичну роботу в портретно-біографічній галузі, зокрема на дослідження біографій О. Менья, С. К'єркегора, М. Цветаєвої, М. Волошина, М. Пруста та ін.

Результати та їх обговорення. У першу чергу значимо границі «повноважень» біографа і портретиста, що впливають з їхньої професійної мети. Основне завдання біографа – відновити хронологію життя особистості, зібравши всі доступні йому факти. І це, перева-

жно, архівна робота та робота з різними інформаційними джерелами, включаючи автентичний запис спогадів і свідчень про людину; реконструкція факту і докладна, всебічна хроніка життя є кінцевим результатом діяльності біографа. У портретиста зовсім інша «генеральна лінія»: спираючись на різні біографії, мемуарні, автобіографічні свідчення, діяльність героя, він реконструює його особистість. Професійна біографія відповідає на питання: «як він жив», професійний портрет – «яким він був». Для біографа важливо зібрати «всі факти», для портретиста – залишити в фокусі тільки ті, що є ключовими для розуміння характеру людини. Біограф пізнає людину в послідовності подій його життя, портретист – у зв'язках між подіями і в ставленні до них. Останній спирається на кілька інформаційних платформ: біографію (або біографії, якщо їх декілька), мемуарні, автобіографічні свідчення, діяльність (творчість) людини. Кожне окреме інформаційне джерело заслуговує критичного погляду та компаративного, перехресного аналізу.

Критика мемуарних свідчень – самодостатня і велика за обсягами тема, і тут ми дамо лише кілька штрихів до неї. По-перше, життєвий комунікаційний простір кожної особистості обмежується певним колом людей. І якість цього кола згодом сильно позначається на спогадах, що лишаються. Наприклад, глибокі духовно-релігійні ідеї О. Меня, як і сам його образ, було з різних причин значно спрощено в мемуарах про нього [22; 24]. І портретист, працюючи над реконструкцією його особистості, мимоволі мусить занижувати його інтелектуальний масштаб, адже спирається, аналізує, посилається на ті проєкції його «я», що лишилися у свідомості його оточення.

По-друге, важливим є не лише зміст сказаного, але й – хто говорить: якість аналітичного апарату людини, її спостережливість, відсутність/нааявність упереджень тощо. Аналіз і критика джерела є першою заporукою істини в роботі з мемуарами. По-третє, мемуарні свідчення залежать також від соціальних (іноді й біологічних) ролей, що люди виконують по відношенню один до одного. Донька згадує – батька (спогади І. Коцюбинської [14], до прикладу) чи мати (спогади А. Ефрон [25]), дружина – чоловіка (спогади М. Волошиної [7]). Аналіз цих свідчень повинен враховувати ті табу, які накладають соціальні ролі на наші оцінки й спостереження щодо інших осіб.

На перший погляд, оповідь про життя, що написана від першої особи, – автобіографія – містить інформацію про людину з перших рук, але насправді це джерело інформації в жодному разі не самодостатнє і не може бути об'єктивним. Учені, політики, бізнесмени в своїх автобіографіях лишають відбиток життєвої етики (як жив, що робив, що цінував, чим нехтував, на чому акцентував увагу тощо); автобіографії митців містять не лише етику, а й естетику (які образи/враження запам'ятав, як їх втілював тощо). Утім, обидва типи містять той образ людини, що вона хотіла залишити по собі, однак це не тотожно тому, якою вона була в дійсності. Автобіографія містить лише суб'єктивний кут зору особистості на себе, своє життя, епоху, оточення тощо.

Автобіографічні твори втілюються в різних формах: інтимні записки, що здійснюються протягом життя, і не завжди призначаються для публікації (листи, щоден-

ники, журнали, мемуари і спогади); опубліковані автобіографії, що є самодостатніми літературними творами, до прикладу, «Самопізнання. Досвід філософської автобіографії» Н. Бердяєва [4], «Історія однієї душі» св. Терези Лізьєської [20].

Документальна автобіографія є матеріалом для звірення і перехресного аналізу з іншими інформаційними джерелами біографічного характеру, вона містить факти та світоглядні цінності, а маска, якою неминує прикривається особистість в ході її написання, є хорошим поштовхом портретисту – шукати те, що вона приховує. До прикладу, «Інші береги» В. Набокова [18] допомагають відновити настрій дитинства і юності письменника, зрозуміти його ставлення до першого кохання, батьків чи революції, яка позбавила його батьківщини, проте маска стриманого ерудита, якою він прикривається в цьому тексті, приховує його внутрішню правду. І це дає потужний поштовх – шукати її в інших джерелах, і ставить завдання перед портретистом – зняти її, знайти справжнє обличчя людини поза естетичним полем та поза тими соціальними табу, якими керується кожна людина, приміряючи на себе етичний ідеал-маску.

Ще більших зусиль щодо декодування особистості в тексті потребує художня автобіографія, яку автор (автобіографічного роману, повісті чи оповідання) для того і обрав, щоб, розповідаючи про себе, максимально уникнути прямих зіставлень. Хрестоматійним прикладом є роман видатного датського філософа С. К'єркегора, присвячений його драматичним відносинам з Регіною Олсен – «Щоденник звабника», що був частиною великої філософської роботи «Або-або» [13]. Приховуючи себе в образі головного героя і ховаючись за псевдонімом, С. К'єркегор робив все можливе, аби приховати себе від публіки, але чекав на те, щоб його кохана дізналася про справжнє авторство роману і прочитала текст як його інтимне визнання любові і провини. Власне, приховати, щоб тебе викрили, – провідна тема письменницьких автобіографій. І величезне, складне тло для аналізу.

Із дослідницького погляду автобіографічна проза цікава саме тим, що в ній приховано, що можна спробувати віднайти та намагатися розшифрувати (а також дати відповідь: чому художник приховав саме ці, а не інші факти/емоції). Кількість автобіографічних романів, що відомі світу, – вагомий аргумент проти теорії М. Бахтіна, який дещо категорично заперечував доцільність пошуку особистості автора в його текстах та наведення біографічних паралелей [3]. Конспективно дамо перелік деяких шедеврів автобіографічної художньої прози, що відомі широкому загалу: Чарльз Дікенс «Девід Коперфілд» (1850), «Великі сподівання»; Лев Толстой «Дитинство» (1852), «Отроцтво» (1854), «Юність» (1856); Шарлотта Бронте «Містечко» («Villette», 1853); Томас Хьюз «Шкільні роки Тома Брауна» (1857); Джордж Еліот «Млин на Флоссі» (1860); Луїза Мей Олкотт «Маленькі жінки» (1868); Девід Герберт Лоуренс «Сини і коханці» (1913); Джек Лондон «Джон Ячмінне зерно» (1913); Вільям Сомерсет Моєм «Тягар пристрастей людських» (1915); Джеймс Джойс «Портрет художника в юності» (1916); Френсіс Скотт Фіцджеральд «По цей бік раю» (1920); Марсель Пруст «У пошуках втраченого часу» (1927); Ернест Гемінгвей «Прощавай, зброє» (1929); Ерве Базен «Гадюка в кулаці» (1948), «Смерть конячки» (1950), «Крик сови» (1971); Грем Грін «Кінець

одного роману» (1951); Ральф Еллісон «Людина-невидимка» (1952); Джек Керуак «У дорозі» (1957); Джон Апдайк «Кролик, біжи» (1960), «Кентавр» (1963); Габріель Гарсія Маркес «Сто років самотності» (1966); Маргеріт Дюрас «Коханець» (1984); Алан Беннетт «Леді в фургоні» (1989); Джеймс Фрай «Мій друг Леонард» (2005) тощо.

Цей список є малою частиною світової автобіографічної прози, але і він є переконливим доказом: письменники (а, може, і не лише вони) мають потребу в тому, щоб закодувати реальність шифром художньої символіки (закодувати, але не знехтувати автобіографічними фактами!). Реконструюючи особистість для портретно-біографічних потреб, важливо зрозуміти, що саме і чому набуло інших форм; і яких саме. Кожен раз – це буде індивідуальна відповідь. Наприклад, в романі «Тягар пристрастей людських» англійський письменник С. Моем [17] ховається за ім'ям вигаданого героя Філіпа Керрі. Він кульгає і соромиться цього (а сам автор роману заїкається і теж страшенно соромиться цього недоліку); рано втрачає батьків і відчуває своє сирітство (як і автор); виховується дядьком-священником (як і автор), зневажаючи і висміюючи його скнарність і святенництво. Пошук себе, мрії про творчість, вивчення медицини, невдачі в інтимному житті – більшість художніх фактів роману перебувають в подієвих границях біографії автора. Зауважимо, що письменник віддає своєму героєві те, що не хоче привласнити собі, а саме: вразливість. Різниця між автором і героєм є ґрунтом для портретиста з його версіями щодо справжніх рис характеру письменника.

Інший видатний автор, Марсель Пруст, віддав частину своєї біографії герою роману «У пошуках втраченого часу» [19] – Оповідачу, точніше, він наділив його переживаннями, що викликали різні події та люди. Очевидно, ностальгія за дитинством, туга за материнською опікою тощо потребували не прямого їхнього називання, а знакової системи художньої мови. Аби зрозуміти цю особливу потребу – висловити інтимні переживання, приховуючи їх в художніх образах, – варто дослухатися до самих творців. Цінною є думка І. Бродського, який зазначав, що поезія не є компенсацією реальності чи засобом її ідеалізації, вона є унікальною мовою, а унікальність її в тому, що тільки нею можна висловити ту реальність, з якою стикається поет у своїй свідомості [5]. Іншими словами, мова звичайної людської комунікації є обмеженою та недостатньою, коли йдеться про вираження того, чим живе свідомість художника (вживаємо цей термін в широкому значенні).

Автобіографічна проза (і документальна, і художня) є надзвичайно інформативною для аналітика: вона містить факти (їх можна звіряти з іншими джерелами); замовчує факти (і це ґрунт для версій, з яких причин і що саме замовчується); містить відкриті переживання; містить приховані переживання, якими наділяються художні герої (і це також ґрунт для версій, з яких причин). Але її сповідальність необхідно послідовно розширювати за рахунок інших альтернативних, різноманітних інформаційних джерел, шукаючи і сказане прямо, і сказане в контекстах, і приховане.

У науковому дискусії існує два найбільш поширених погляди на природу художнього тексту, що, враховуючи їх розповсюдженість, не потребують деталізації. Згідно з однією науковою ідеологією, текст претендує

на свободу від автора, адже повністю належить читачьким інтерпретаціям (В. Гумбольдт, О. Потебня). Ортодокси цього напрямку, такі як Ролан Барт, проголошують смерть автора в той момент, коли з'являється читач. Інша наукова концепція бачить вторинність читачької «творчості» по відношенню до авторського, тобто читач вільний собі думати (фантазувати, інтерпретувати), що хоче, але всю правду про свій твір знає лише автор (Ю. Айхенвальд).

Позиції портретно-біографічної галузі дещо інші. Дійсно, на побутовому рівні для неглибокого пізнання тексту та людини, яка його створювала, достатньо автономного читання. І в такому разі текст належить винятково читачу, який буде зчитувати в тексті коди, що йому відкриває його власний інтелектуальний та життєвий досвід. Але чим вищим є інтелект читача, тим ширше контекстуальне поле тексту, що він читає; у разі, якщо він володіє біографічними відомостями, поле здатне ще більше розширитися, а читання поглибитися. Для біографа та портретиста, а також для певного кола інтелектуальних читачів текст є джерелом унікально інформації про особистість, яка його створювала.

На наш погляд, мова літератури, мистецтва чи музики є засобом, що не має альтернативи для вираження реальності митця в системі людської комунікації. А під реальністю треба розуміти те відображення навколишнього світу, яке відбивається по-своєму унікально в свідомості кожного індивіда. А отже, щоб декодувати елементи свідомості та відтворити, зібравши їх до купи, цілісність особистості, необхідно вивчати цю унікальність, зашифровану в тексті (музиці, на полотні тощо).

У М. Бахтіна основним лейтмотивом звучить думка про втечу художника з реальності в альтернативний світ натхнення, і, відповідно, за його концепцією, все, що створюється в цьому іншому світі, не може аналізуватися за законами реального життя (не треба шукати біографічних аналогій, застерігає у своїх роботах учений). Але такий підхід розщеплює цілісність особистості, або виносить творчий акт за межі психіки конкретного індивіда, що неправдоподібно. Творчий акт здійснюється в свідомості конкретної індивідуальності зі своїм унікальним досвідом внутрішнього (психічного, інтелектуального) та зовнішнього (подієвого) життя. З позицій повноти реконструкції особистості текст, а художній текст більшою мірою, містить проєкції того й іншого поля. Цілковито влучно З. Шаховська, біограф В. Набокова, вказала на те, що біографія й творчість письменника разом становлять головоломку, і дуже важко, ігноруючи його біографію, зрозуміти його твори [23].

Уся символічна мова художньої літератури (і тут навіть не йдеться про автобіографізм), що включає макрорівень (тематика, проблематика, етика) та мікрорівень (образи, стилістичні прийоми, лексика, тональність, ритм) віддзеркалює свого носія-творця. Навіть, якщо взяти знаних в світі героїнь та героїв, виявиться, що вони належать винятково своїм «батькам»-творцям, і не можуть належати іншим письменникам. Так брати Карамазови народилися в свідомості Ф. Достоєвського, а не І Тургенєва, Бекі Шарп є плодом іронічного У. Теккерєя, а не трагічного Г. Флобера, який подарував світу мадам Боварі, Лоліту створив В. Набоков, а не Л. Толстой, до прикладу. Некваплива тональність «Саги про

Форсайтів» дуже близька, але не подібна до меланхолійної «Міс Джин Броді у розквіті років», складна за символікою мова «В пошуках втраченого часу» не схожа на непросту символічну мову «Улісса». З точки зору портретно-біографічної галузі індивідуальні характеристики художньої мови є тлом для аналізу особистості, хоча, зрозуміло, що аналітичні висновки можуть допомогти сформулювати лише версії, а не догмати.

У якості локального експерименту проведемо компаративний аналіз окремих фактів біографій і текстів. Для цього візьмемо фрагмент біографії і текст, який писався у цей період; за допомогою ключових лексем, що рахуватимемо формальним чином, знайдемо найбільш повторювані одиниці (лексеми, що відсилають до почуттів); проаналізуємо, як корелюються біографічні факти з фактами текстологічними; за сим сформулюємо версію щодо настрою, стану письменника в окреслений момент.

Функціональна необхідність в таких експериментальних пошуках криється в тому, що часто-густо біографічний та мемуарний матеріал допомагає відтворити факти життя, але їхнє емоційне наповнення лишається закритим, його важко відтворити. Скажімо, листи, автографи, прямі посвяти, доволі чітко окреслюють хронологію стосунків Лариси Косач і Сергія Мержинського, факт відносин – незаперечний, але їхній зміст не так просто розшифрувати.

Відомо, що 28 лютого 1901 го року Лариса пише матері листа про те, як доглядає за своїм помираючим другом, і як той любить, щоб вона писала, сидючи за його письмовим столом. Власне, в одну з ночей саме за цим столом вона створила драматичну поему «Одержима» [21]. Її ідейний стрижень – безкорислива любов Міріам до Ісуса, любов, що не прагне винагороди від Бога ні при житті, ні після смерті, – дає певне уявлення про те бачення любові, що переживала Лариса Косач у той час. Версія про те, що її почуття здавалося їй і святим (враховуючи християнський фон поеми), і безкорисливим (тільки живи – мені більше від тебе нічого не треба), – лежить на поверхні. Якщо ж звернутися до лексичного аналізу, то в поемі 8 разів вживається слово «любов», 5 разів – «любити» (дієслово відсилає до енергії дії) і 6 разів – «самотність» (і похідні від нього). Відтак ми отримуємо складний семантичний малюнок, в якому на перший план виходить свята безкорислива любов (на ідейному рівні), любов, що потребує дії (на лексичному рівні), виявленню себе, і тісно пов'язана з відчуттям самотності (на лексичному рівні). Підкреслимо, що це – лише версія щодо душевного стану Л. Косач у кризовий біографічний момент, але семантичну повторюваність окремих одиниць важко ігнорувати, коли вона виявлена та унаочнена. Самотність може стати не лише ключовою версією щодо цього фрагменту, але й до всього життя поетки.

Нині широко висвітлений період життя М. Коцюбинського, що пов'язаний з його інтимними стосунками з О. Аплаксіною: зберіглося три сотні листів (включно з анонімним листом, що отримала дружина Коцюбинського в 1907-му році, поставивши вимогу перервати цей зв'язок), спогади самої О. Аплаксіної. Відомо, що протягом одного дня, 29 червня 1909 року, письменник, який тоді лікувався на Капрі, написав два листи, одного – дружині, іншого – коханці, запевняючи кожну з жінок в

тому, що вона йому потрібна. З точки зору повноти реконструкції особистості, важливо з'ясувати справжню мотивацію цього вчинка. Цинічне використання обох жінок, конфлікт боргу і пристрасті, природна нерішучість характеру тощо – версії можуть бути різними, але необхідні докази, що наблизять до більш правдоподібної та доказової мотивації.

Компаративний аналіз творчості та біографічних фактів виявляє, що в період його стосунків із О. Аплаксіною письменник із надзвичайною інтенсивністю писав. Однак версія творчого підйому, натхнення, що він знаходив у любовних стосунках, потребує обережності. Візьмемо, до прикладу, твір «Intermezzo» [15], створений у 1908-му році; в ньому на різноманітному лексичному фоні 14 разів повторюється слово «спокій» і 5 раз «втома» (і похідні). Цей стан втоми підтверджують і мемуаристи, хоча часто інтерпретують його як наслідок хвороби. Проте, нагадаємо, хвороба не заважала йому із динамізмом, рухливо писати, а, значить, втомився письменник від чогось зовсім іншого, і це служить індикатором для портретиста і біографа, що спонукає шукати більш розширену та правдоподібну інформацію.

Як відомо, у 1911 році М. Коцюбинський пише найкращий свій твір «Тіні забутих предків» [16], на перший план якого, на ідейному-сюжетному рівні, виходить натуралізм природи та органічність природних статевих стосунків між жінкою та чоловіком. Однак експерименти з лексичним аналізом тексту відсилають до іншої семантики, цікаво, що лексика, яка відсилала би безпосередньо до сексуальності, в тексті відсутня, всього 4 рази використано слово «любов» (в значенні пристрасті), але 22 рази вжито слово «туга». І це дає підстави спробувати скласти «головоломку», сформулювати основу версії щодо стану, в якому письменник перебував: вочевидь, він втомився від внутрішньої боротьби між пристрастю та почуттями, але, закінчивши стосунки з О. Аплаксіною, – жадав її (сюжетний рівень, максимально закодований від прямих прочитань) і тужив за нею (лексичний рівень, більш відкритий, повторюваність лексем безсвідомо).

Візьмемо третій приклад. Автобіографічний твір «Біла гвардія» М. Булгакова [6], створений у 1923 році, відсилає до подій Громадянської війни в Україні кінця 1918 р. Нас цікавить не стільки громадянська позиція письменника, яку біографічна література окреслює достатньо, скільки його емоційний стан; а його можна виявити, спробувавши протестувати декілька робочих версій. Версія перша стосується страху М. Булгакова перед фізичною агресією і пригнічення його під впливом уявного та жаданого ідеалу мужності. Версія друга стосується основної життєвої цінності письменника, що відображена в усіх його творах, це – домашній затишок.

Слово «боягузтво» (і похідні від нього) на загальному багатоманітному текстовому фоні звучить 7 разів і застосовується до негативних персонажі; слово «сором», яке могло б приєднатися до «боягузтва» – 5 разів; їх антиподи – «сила» (в значенні фізичної і духовної сили) – 2 рази. Отже, наша версія щодо внутрішньої слабкості перед агресією або неправильна, або ми застосовуємо не ті ключові слова, хоча той факт, що всі боягузи знаходяться поза етичними нормами автора, наштовхує на роздуми. Підбираємо інші ключові слова і отримуємо ці

кавий результат. Слово «страх» (внутрішній стан) звучить в тексті – 18 разів; слово «смерть» – 12 разів; слово «кров» – 21 раз; слово «жах» (внутрішній стан) – 59 разів. Зовнішній фон тих днів відображають лексеми: «заметіль», «хуртовина», «мороз» (всі загалом – 46 разів); «холод» – 54 рази; «сніг» – 90 разів. Для контрасту: «затишок» – 18 разів; «тепло» – 7. Інтенсивність переживання холоду і жаху є очевидно доказовою, і цього достатньо, щоб далі розробляти версію, відповідно до якої агресія зовнішнього світу викликала у письменника жах, страх, холод (утрата безпеки та затишку), а внутрішнє боягузтво розцінювалося ним як негативна риса людського характеру.

Автобіографічне оповідання «Морфій» [6] цікаве тим, що безпосередньо відсилає до факту наркотичної залежності письменника. Підбираємо різні ключові слова, щоб виявити домінантне переживання того кризового періоду: «задоволення», «спокуса», «бажання», «страждання», «залежність», «співчуття», «милосердя», «співчуття», «каяття» – 0; «гріх» – 1 раз; «страх» – 1 раз; «туга» – 1 раз; «здоров'я» – 1 раз; «біль» – 3 рази; «тривога» – 3 рази. Як бачимо, ні задоволення, ні засудження залежності, ні страх перед нею не були основними. А ключові слова, які дійсно повторюються щодо інших, це: «світло» – 10 разів і «ніч» – 17 разів. Коливання між цими двома полюсами не є самодостатньою відповіддю, але дає підставу для роздумів та подальших пошуків щодо істинного емоційного стану письменника в інших джерелах.

Повість М. Булгакова «Собаче серце» [6] є яскравою сатирою на ідеологію більшовизму та його носіїв, яким, як відомо, автор не симпатизував. Протестований текст повісті містить лише одну повторювану лексему, слово «пес» зустрічається в ньому 56 разів, при цьому в першій частині повісті ним позначено тварину, а в другій використовується для презирливого позначення людини-тварини (включаючи ідіоми: «пес його знає», «ні пса не видно», «пес із ним»). Цікаво, що слова «більшовик» або «пролетар» (і похідні) загалом звучать лише 14 разів (нейтрально або з легкою іронією), а от «пес» відкриває справжнє ставлення автора до класу людей-тварин, яких уособлює головний герой повісті.

Висновки. Застосовуючи формально-кількісний аналіз лексем, як було зроблено в процесі цього локального дослідження, важливо враховувати кілька моментів: 1) знання біографічних фактів із життя автора тексту є обов'язковою умовою; 2) необхідно намітити гіпотезу щодо ймовірних переживань, стану людини, мотивації тощо до того, як розпочнеться формальний підрахунок; 3) ключові лексеми слід добирати, керуючись гіпотезою, і змінювати її, якщо ключові слова не добираються. За значимо також, що такі експериментальні практики є допоміжними, а не основними для портретно-біографічного процесу. Їхні результати можуть допомогти реконструювати особистість у певний момент життя лише за умов ґрунтового аналізу інших джерел.

Підбиваючи підсумок, зауважимо, що біографічна, автобіографічна, психолінгвістична реконструкція особистості письменника (визначної особистості, яка залишила тексти по собі) не буде повною та ефективною, якщо проводитиметься у відриві одна від одної. Тільки послідовний, складний компаративний аналіз (біографічний факт – його текстова інтерпретація – мемуарний факт тощо) може привести до формулювання найбільш точних версій щодо досліджуваної особи. Підкреслимо, що йдеться про формулювання якісних, правдоподібних та аргументованих версій щодо емоційного життя індивіда.

Художній текст для портретно-біографічної галузі є своєрідним, але не менш інформативним джерелом інформації про автора, ніж інші джерела: автобіографії, епістолярна спадщина, мемуари, щоденники, біографії. Як уже було зазначено, він містить відбиток свідомості автора в момент творчого акту, і може відкрити на різних рівнях унікальні свідчення про його стан, настрої, ставлення тощо. Для портретно-біографічної галузі, як і загалом для збереження історичної пам'яті про людину, важливим є формулювання різноманітних версій; чим більше версій щодо особистості можна висунути, тим ближчою може бути істина, якою б умовною вона не була.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андроникова М. Об искусстве портрета/Манана Андроникова. – М.: Искусство, 1975. – 326 с.
2. Андроникова М. Портрет. От наскальных рисунков до звукового фильма/Манана Андроникова. – М.: Искусство, 1980. – 423 с.
3. Бахтин М. Автор и герой в эстетической деятельности/Михаил Бахтин. Available at: <http://www.infoliolib.info/philol/bahtin/1.html>
4. Бердяев Н. Самопознание. Опыт философской автобиографии/Николай Бердяев. – М.: Книга, 1991. – 384 с.
5. Бродский И. Проза и эссе/Иосиф Бродский. Available at: http://lib.ru/BRODSKI/brodsky_prose.txt
6. Булгаков М. Избранные произведения в двух томах. Том 1./Михаил Булгаков. – К.: «Дніпро», 1989. – 765 с.
7. Волошина М. С. О Максе, о Коктебеле, о себе. Воспоминания. Письма. Феодосия. М.: Издательский дом «Коктебель», 2003. – 367 с.
8. Воронова М. Критико-біографічний літературний портрет: публіцистична концепція жанру/М. Воронова//Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства. – 2011. – Вип. 1 (19). – С. 319–329
9. Воронова М. Особистість у публіцистичному портреті: пізнання й вираження в слові/М. Воронова//Наукові записки Інституту журналістики: науковий збірник/КНУ імені Тараса Шевченка. – К., 2011. – Т. 43. – С. 106–110.
10. Воронова М. Пластичність та аналітичність центрального образу в літературному портреті/М. Воронова//Образ: щорічний науковий збірник/Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка. – К., 2011. – Вип. 13. – С. 20–27.
11. Воронова М. Теорія та практика публіцистичного портрета. Монографія/К.: «Видавництво ЛІАТ&К», 2019. – 311 с.
12. Воронова М. Феноменологічний зміст публіцистичного портрета/М. Воронова//Образ: щорічний науковий збірник/Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка. – К., 2011. – Вип. 12. – С. 11–19.
13. Kierkegaard Søren Either/Or (The Seducer's Diary)/Søren Kierkegaard. Available at: https://www.goodreads.com/book/show/24970.Either_Or
14. Коцюбинская И. М. Михаил Коцюбинский/Ирина Коцюбинская. – М.: Молодая гвардия, 1969. – 192 с.
15. Коцюбинський М. Intermezzo: вибрані твори/Михайло Коцюбинський. – К.: Знання, 2017. – 287 с.

16. Коцюбинський М. Тіні забутих предків/Михайло Коцюбинський. – К.: Аpriori, 2019. – 244 с.
17. Maugham S. Of Human Bondage/Somerset Maugham. Available at: <http://www.e-reading.club/book.php?book=80509>
18. Набоков В. Другие берега: Сборник/Владимир Набоков. – М.: Кн. палата, 1989. – 288 с.
19. Proust Marcel À la recherche du temps perdu/Marcel Proust. Available at: <https://beq.ebooksgratuits.com/auteurs/Proust/Proust-01.pdf>
20. Sainte Thérèse de L'Enfant Jésus Histoire d'une âme/Sainte Thérèse de L'Enfant Jésus. – РОCKET, 1998. Available at: <https://livres-mystiques.com/partieTEXTES/Lisieux/Histoire/fol1a17.html>
21. Українка Л. Одержима/Леся Українка. Available at: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=514>
22. Файнберг В. Л. «Даром получили...». Воспоминания об о. Александре Мене/Владимир Файнберг. Available at: <https://www.litmir.me/br/?b=591013&p=1>
23. Шаховская З. В поисках Набокова. Отражения/Зинаида Шаховская. – М.: Книга, 1991. – 319 с.
24. Шиманов Г. Об отце Александре Мене/Геннадий Шиманов. Available at: <http://ruskline.ru/analitika/2013/10/25/vospominaniya>
25. Эфрон А. Марина Цветаева: Воспоминания дочери. Письма. [сост. и вступ. ст. М. И. Белкиной]/Ариадна Эфрон. – Калининград: Янтарный сказ, 1999. – 650 с.

REFERENCES

1. Andronikova M. About the art of portraiture/Manana Andronikova. – М.: Iskusstvo, 1975. – 326 p.
2. Andronikova M. The portrait. From cave drawing to sound film/Manana Andronikova. – М.: Iskusstvo, 1980. – 423 p.
3. Bahtin M. An author and a hero in the aesthetic activity/Mihail Bahtin. Available at: <http://www.infolib.info/philol/bahtin/1.html>
4. Berdyayev N. Self-knowledge. The experience of philosophical autobiography/Nikolai Berdyayev. – М.: Kniga, 1991. – 384 p.
5. Brodskii I. The prose and the essays/Iosif Brodskii. Available at: http://lib.ru/BRODSKII/brodsky_prose.txt
6. Bulgakov M. Featured works. Tom 1./Mihail Bulgakov. – К.: «Dnipro», 1989. – 765 p.
7. Fainberg V. L. «Received for nothing ...». Memoirs about Alexander Men/Vladimir Fainberg. Available at: <https://www.litmir.me/br/?b=591013&p=1>
8. Efron A. Marina Cvetaeva. The daughter's memoirs. Letters/Ariadna Efron. – Kaliningrad: Yantarnii skaz, 1999. – 650 p.
9. Kierkegaard Søren Either/Or (The Seducer's Diary)/Søren Kierkegaard. Available at: https://www.goodreads.com/book/show/24970.Either_Or
10. Kocyubinskaya I. M. Mihail Kocyubinskii/Irina Kocyubinskaya. – М.: Molodaya gvardiya, 1969. – 192 p.
11. Kocyubinskii M. Intermezzo. Featured works/Mihailo Kocyubinskii. – К.: Znannya, 2017. – 287 p.
12. Kocyubinskii M. Shadows of Forgotten Ancestors/Mihailo Kocyubinskii. – К.: Apriori, 2019. – 244 p.
13. Maugham S. Of Human Bondage/Somerset Maugham. Available at: <http://www.e-reading.club/book.php?book=80509>
14. Nabokov V. Other shores. Collection/Vladimir Nabokov. – М.: Кн. Palata, 1989. – 288 p.
15. Proust Marcel À la recherche du temps perdu/Marcel Proust. Available at: <https://beq.ebooksgratuits.com/auteurs/Proust/Proust-01.pdf>
16. Sainte Thérèse de L'Enfant Jésus Histoire d'une âme/Sainte Thérèse de L'Enfant Jésus. – РОCKET, 1998. <https://livres-mystiques.com/partieTEXTES/Lisieux/Histoire/fol1a17.html>
17. Shahovskaya Z. In search of Nabokov. Reflections/Zinaida Shahovskaya. – М.: Kniga, 1991. – 319 p.
18. Shimanov G. About Alexander Men/Gennadii Shimanov. Available at: <http://ruskline.ru/analitika/2013/10/25/vospominaniya>
19. Ukrainka L. Obsessed/Lesya Ukrainka. Available at: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=514>
20. Voloshina M. S. About Max, about Koktebel, about yourself. Memoirs. Letters. Feodosiya/Mariya Voloshina. М.: Izdatelskii dom «Koktebel», 2003. – 367 p.
21. Voronova M. Personality in a documentary verbal portrait: cognition and verbal expression/Malvina Voronova//Naukovi zapiski Institutu jurnalistiki: naukovii zbirnik/KNU imeni Tarasa Shevchenka. – К.: 2011. – Т. 43. – P. 106–110.
22. Voronova M. Plasticity and analyticity of the central image in a literary portrait/Malvina Voronova//Obraz: schorichnii naukovii zbirnik/Institut jurnalistiki KNU imeni Tarasa Shevchenka. – К.: 2011. – N. 13. – P. 20–27.
23. Voronova M. The critical-biographical literary portrait: concept of the genre/Malvina Voronova//Zbirnik prac Naukovodoslidnogo institutu presoznavstva. – 2011. – N. 1. (19). – P. 319–329
24. Voronova M. The phenomenological content of the documentary verbal portrait/Malvina Voronova//Obraz: schorichnii naukovii zbirnik/Institut jurnalistiki KNU imeni Tarasa Shevchenka. – К.: 2011. – N. 12. – P. 11–19.
25. Voronova M. Theory and practice of documentary verbal portraiture. Monograph/Malvina Voronova. – К.: «Vidavnictvo LAT&K», 2019. – 311 p.

The biographical, autobiographical, psycholinguistic reconstruction of the writer's personality in the portrait-biographical sphere M. Y. Voronova

Abstract. This article is a structural part of a large study on the problems of personalities reconstruction, the possibilities of preserving a variety of information about the person and how to decrypt it. It is a comparative analysis of biographical, autobiographical, memoir sources, as well as an analysis of the language of the literary text as a unique carrier of the writer's consciousness. The scientific article contains a description of a local author's experiment related to the quantitative-lexical analysis of a literary text in order to identify the emotional state of a writer in a specific biographical period.

Keywords: personalities reconstruction, portrait-biographical practice, literary text.